

KOCAELİ SANCAĞI'NDAKİ MÜSLÜMANLAR İLE GAYRİMÜSLİMLERİN MAL VARLIKLARININ MUKAYESESİ (1845-1865)

ÜMIT EKİN*

Giriş

Osmanlı hukuk sistemine göre, mirasçılar arasında anlaşmazlık yaşanması ya da mirasçıların bulunmaması durumunda ölen kişinin ardında bıraktığı her türlü taşınır-taşınmaz mal, alacak, borç kadı marifetiyle defterlere kaydettiriliyor, masraflar düşüldükten sonra arta kalanlar varsa mirasçılar arasında taksim ediliyor, yoksa devlete kalıyordu. Bu defterlere tereke ya da muhallefat defterleri adı verilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun pek çok yerinde olduğu gibi Kocaeli Sancağı'nda da Müslümanlar ile Gayrimüslimler birlikte yaşamaktaydı. İzmit şer'iyye sicilleri incelendiğinde gerek şehir merkezinden gerekse diğer kasaba ve köylerden çok sayıda Gayrimüslimin Müslümanlar gibi davranarak miras anlaşmazlıklarını çözmek için şer'î mahkemelere müracaat ettikleri görülmektedir. Bu araştırmada, İzmit şer'iyye sicillerinde bulunan tereke defterlerine dayanarak Müslümanlarla Gayrimüslimlerin sahip oldukları mal varlıklarının miktarları tespit edilerek karşılaştırması yapılacaktır. Bu amaçla söz konusu tereke kayıtlarının yer aldığı 1453 ve 1454 numaralı ve 1261-1264/1845-1848 ve 1278-1281/1861-1865 tarih aralıklarını kapsayan İzmit şer'iyye sicillerinden yararlanılacaktır.

TEREKE DEFTERLERİNİN OSMANLI SOSYAL VE EKONOMİK TARİHİNDEKİ YERİ

Tereke, ölen bir şahsın arkasında bıraktığı her türlü taşınır-taşınmaz mallar ile alacak, borç, hibe, vasiyet vs. için kullanılan bir terimdir. Osmanlı kaza örgütlenmesinde adlî-idaî bir yönetici olan kadılar gerektiğinde miras meseleleri ile de ilgileniyorlardı. Bir takım nedenlerle varislerin ya da varislerden birinin müracaat etmesi durumunda kadı, ölenin mal varlığına el koyup İslamî kurallar doğrultusunda hak sahipleri arasında miras taksimi yapmak zorunda idi. Masraflar düşülüp mirasın hak sahipleri arasında paylaşılmasından sonra ayrıntılı bir şekilde oluşturulan listeler ya şer'iyye sicillerine ya da bazı büyük şehirlerde olduğu üzere müstakil defterlere kaydediliyordu¹. Söz konusu defterlere *tereke* ya da *muhallefat defterleri* adı verilmektedir.

Tereke defterleri, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar şekil ve içerik bakımından değişikliğe uğramış olmakla birlikte genel özellikleri itibarıyla benzer nitelikler taşımaktadır. Bu defterlerin incelenmesi sayesinde, sosyal ve ekonomik yaşam hakkında benzersiz bilgilere ulaşmak mümkündür. Kadılar ya da kassamlar tarafından düzenlenen bu defterler sayesinde ölen şahsın askeri ya da reaya olup olmadığı, medenî hali (dul, evli veya bekâr), kaç eşi olduğu, çocuklarının cinsiyeti ve sayısı, okuduğu kitaplar, sahip olduğu ev eşyaları ile bunların fiyatları, nakit

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü uekin@sakarya.edu.tr

1 Fatih Bozkurt, Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği), Sakarya Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2011, s. 33.

para ile gayrimenkulden başka, kaç köle ve cariyesinin bulunduğu tespit edilebiliyordu. Ayrıca alacak verecek ilişkilerinden faizle para işletip işletmediği, herhangi bir vasiyetinin olup olmadığı da bu defterlerin incelenmesi ile ortaya konabilmektedir². Tüm bu özelliklerinden ötürü tereke defterlerinin Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi açısından önemli bir kaynak olduğu söylenebilir.

Ölünün borçlarının ödenmesi ya da alacaklarının tahsili konusunda herhangi bir problem yaşandığında da kadı devreye girer ve mahkeme kararıyla kanıtlanan alacakların tahsilini ve borçların ödenmesini sağlar³.

Tereke sahibi ölümünden önce bir vasiyette bulunmuş ve bu vasiyet varisleri tarafından yerine getirilmemişse, mahkemeye başvurulması halinde kadı, vasiyetin gereğinin yapılmasını sağlamak için karar çıkartabilirdi.

Ölenin varisi bulunmaması halinde muhalefatı beytülmalâ intikal ederdi. Bunun dışında, eşlerden birinin ölmesi ve başka mirasçı bulunmaması durumunda da sonuç aynı olurdu. Çünkü İslam hukukuna göre, kadın öldüğünde malının yarısı kocasına, erkek öldüğünde ise 1/4'ü karısına kalırdı. Her iki durumda da mirasçının aldığı paydan arta kalan miktar beytülmalâ aktarılırdı.

Tereke defterlerinin önemini kavrayan ilk araştırmacı Ömer Lütfi Barkan olmuştur. 1966'da Edirne Askeri Kassamı tarafından tutulan defterleri incelemek suretiyle bu alanın kapısını açmış ve izleyen yıllarda birçok çalışma yayımlanmıştır⁴.

Tereke defterlerinin bahsedilen önemine rağmen, şehrin ekonomik potansiyelini tam olarak yansıttığı konusunda kuşkular taşıyan araştırmacılar da bulunmaktadır. Bu isimlerin başında İlber Ortaylı gelmektedir. Ortaylı, miras meselesinin ailevi bir sır olduğunu, dolayısıyla bazı hususların gizlenebileceğini söylemektedir. Rodosçuk'a dair yapmış olduğu bir inceleme sırasında, tesadüfen karşısına çıkan başka belgelerle birlikte karşılaştığında, kimi tereke kayıtlarına yansıyan mal-mülk dökümlerinin tam olarak gerçeği yansıtmadığını tespit ettiğini söylemektedir⁵. Bununla birlikte yazar, terekelerin bir şehirdeki halkın iktisadi vaziyetini tam olmasa da yaklaşık olarak verebileceğini eklemektedir⁶.

Tereke defterlerindeki verilerin güvenilirliğine yönelik bir başka itiraz da Fatih Bozkurt'tan gelmiştir. Bozkurt, kaydedilme gerekçeleri açıkça belirtilmediği için hangi terekelerin mah-

2 Ömer Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", Belgeler, III/5-6, TTK, Ankara 1966, ss. 1-78.

3 Ömer Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", s. 2.

4 Tereke defterleri ile ilgili başlıca şu çalışmalara bakılabilir: Ömer Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", Belgeler, C. III, Sayı: 5-6, s. 1-479; Yavuz Cezar, "Bir Âyanın Muhalefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin", Belleten, XLI/161, Ankara 1977, ss. 41-78; Yuzo Nagata, "Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri", IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara 21-25 Eylül 1981), ss. 1055-1062; Musa Çadircı, "Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi", Belgeler, C. XI, Sayı: 15, Ankara 1986, ss. 145-164; Hüseyin Özdeğer, 1463-1650 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri, İstanbul 1988; Saim Savaş, "Sivas Valisi Dağıstânî Ali Paşa'nın Muhalefatı, XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Sosyal Hayatına Dâir Önemli Bir Belge", Belgeler, C. XV, Sayı: 19, Ankara 1993, ss. 249-292; Said Öztürk, Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil), İstanbul 1995.

5 İlber Ortaylı, "Kent Tarihlerinde Kaynak Sorunu", Kent Tarihçiliği, Kent Tarihleri Atölyesi, Toplu Konut İdaresi/ Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1994, ss. 111-115; Aynı Yazar, Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yayıncılık, İkinci Basım, İstanbul 2001, s. 85.

6 İlber Ortaylı, a.g.m., s. 113.

kemeye intikal ettiğinin tam olarak bilinemediğini, dolayısıyla bu defterlerin içerdiği verilerin ihtiyatla kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır⁷.

Bu eksikliklerine rağmen, Osmanlı toplumsal yapısı ve özellikle ailesi hakkında çalışanların dönüp dolaşip yeniden müracaat edecekleri kaynakların başında tereke/muhallefat defterleri gelmektedir.

TEREKE DEFTERLERİNE GÖRE KOCAELİ SANCAĞI'NDAKİ MÜSLÜMAN VE GAYRİMÜSLİMLERİN MAL VARLIKLARININ MUKAYESESİ

Marmara Denizi'nin doğusunda aynı adı taşıyan körfezin bitiminde yer alan İzmit şehrinin tarihi M.Ö. 8. yüzyıla kadar gitmektedir. Şehrin eski adı Nikomedia'dır ve bu ad Bitinya Kralı I. Nikomed'e izefeten verilmiştir⁸. İlk Osmanlı kaynaklarında İznikmîd şeklinde anılan şehir 19. yüzyıldan itibaren İzmit ve 20. yüzyıldan sonra da İzmit şeklinde bilinir olmuştur⁹. Bitinya döneminden sonra Roma egemenliğine giren İzmit, zaman zaman saldırı ve işgallere uğradıysa da Bizans devrinde de önemini korumuştur. Şehir, Türklerin Anadolu'ya gelişinden sonra kısa bir süreliğine Süleyman Şah'ın hâkimiyetine girdiyse de tekrar Bizanslıların eline geçti. İzmit'in kesin olarak Türklerin egemenliğine geçişi Osmanlılar devrinde mümkün olabilmıştır. İzmit yakınlarında gerçekleşen 1329 tarihli Pelekanon Savaşı'ndan sonra haraç ödemek kaydıyla bir süre daha Bizans idaresinde kalan şehir 1337'de Osmanlı egemenliğine girmiştir¹⁰.

Etnik ve dini yapısı incelendiğinde, Osmanlı devrinde İzmit'in oldukça renkli bir şehir olduğu söylenebilir. İzmit'te 1523 yılında 31 Gayrimüslim hane bulunurken, 1591'de sayıları 59 nefere çıkmıştır. 1697'de yapılan bir avarız tahririne göre 720 haneden 148'i Hıristiyanlara, 20'si de Yahudilere aittir. Vital Cuinet, şehrin 1890'lardaki nüfusunun 12.375'i Müslüman, 10.125 Hıristiyan ve 2.400'ü de Yahudi olmak üzere 25.000 kişiden oluştuğunu belirtmektedir¹¹.

Görüldüğü üzere İzmit, sayıları gün geçtikçe artan bir Gayrimüslim nüfusunu barındırmaktadır. Yukarıda belirtilen sayılara köylerde yaşayanlar dahil değildir. Müslümanlarla iç içe yaşayan Hıristiyan ve Yahudiler, Müslümanlar gibi davranarak pek çok hukuki meseleyi Şer'î mahkemelerde çözüme kavuşturmuşlardır. Söz konusu davaların başında miras taksimi gelmektedir. İncelenen sicillerde buna dair pek çok örnek mevcuttur.

7 Fatih Bozkurt, "Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Araştırmaları", Tarih Dergisi, Sayı: 54, İstanbul 2012, s. 101-102.

8 Besim Darkot, "İzmit", İA, C. V/II, MEB, İstanbul 1993, s. 1253; İdris Bostan, "İzmit", DIA, İstanbul 2001, s. 536.

9 İdris Bostan, a.g.m., s. 536.

10 İdris Bostan, a.g.m., s. 536; İzmit'in fetih süreci hakkında bkz. Halil İncalcık, Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481), İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 45-52.

11 İdris Bostan, a.g.m., s. 538-540.

Tablo 1: Müslümanlara Ait Terekeler

Cinsiyeti	Miras (Guruş)	Yaşadığı Yer	Cinsiyeti	Miras (Guruş)	Yaşadığı Yer
Kadın	660	Şehir	Erkek	1.347	Köy
Erkek	7.632	Köy	Erkek	2.696	Köy
Erkek	8.864	Köy	Kadın	272	Şehir
Erkek	2.982	Köy	Kadın	1.115	Şehir
Erkek	1.354	Köy	Erkek	1.010	Köy
Erkek	5.241	Köy	Erkek	2.910	Köy
Erkek	12.070	Köy	Erkek	8.743	Şehir
Erkek	2.622	Köy	Erkek	2.798	Şehir
Erkek	4.368	Köy	Erkek	2.260	Köy
Erkek	14.517	Köy	Erkek	5.795	Köy
Erkek	1.210	Köy	Erkek	3.575	Köy
Erkek	13.884	Köy	Kadın	1.609	Köy
Erkek	17.330	Köy	Kadın	2.803	Şehir
Kadın	1.362	Şehir	Erkek	2.453	Şehir
Erkek	2.097	Köy	Kadın	2.320	Şehir
Kadın	8.250	Köy	Erkek	13.991	Şehir
Erkek	9.120	Şehir	Kadın	1.720	Şehir
Erkek	2.115	Şehir	Kadın	3.442	Şehir
Kadın	1.257	Şehir	Erkek	5.230	Köy
Erkek	2.229	Köy	Erkek	5.313	Köy
Erkek	16.100	Şehir	Erkek	7.067	Köy
Erkek	5.592	Şehir	Erkek	2.169	Köy
Kadın	4.737	Şehir	Erkek	13.180	Köy
Erkek	2.449	Şehir	Erkek	617.953	Şehir
Erkek	2.115	Köy	Kadın	2.517	Şehir
Kadın	660	Şehir	Kadın	3.102	Şehir
Kadın	2.891	Köy	Erkek	8.968	Şehir
Erkek	13.203	Köy	Erkek	6.277	Şehir
Erkek	13.203	Köy	Erkek	3.458	Köy
Erkek	1.045	Köy	Erkek	2.780	Köy
Erkek	2.734	Köy	Erkek	11.821	Köy
Erkek	3.824	Köy	Erkek	2.827	Köy
Erkek	1.530	Köy	Erkek	3.284	Köy
Kadın	4.936	Köy	Erkek	650	Şehir
Erkek	17.489	Köy	Erkek	12.990	Şehir

Erkek	5.155	Köy	Erkek	711	Şehir
Erkek	3.018	Şehir	Erkek	3.040	Köy
Erkek	1.035	Şehir	Erkek	6.849	Köy
Erkek	418	Şehir	Erkek	2.334	Köy
Erkek	12.407	Köy	Erkek	3.250	Şehir
Erkek	5.890	Şehir	Erkek	8.140	Şehir
Erkek	17.032	Köy	Erkek	1601	Köy
Erkek	4.318	Köy	Erkek	3.695	Köy
Erkek	1.664	Şehir	Kadın	12.258	Köy
Kadın	5.110	Şehir	Erkek	6883	Köy
Erkek	8.342	Şehir	Erkek	24.274	Şehir
Erkek	1.745	Şehir	Kadın	1.311	Şehir
Erkek	4.461	Köy	Erkek	12.706	Köy
Erkek	23.104	Şehir	Erkek	1.437	Köy
Kadın	1.207	Şehir	Erkek	4.567	Köy
Kadın	1.269	Şehir	Erkek	2.948	Köy
Kadın	29.468	Şehir	Erkek	14.620	Köy
Kadın	2.370	Şehir	Erkek	12.121	Köy
Kadın	1.403	Şehir	Erkek	2.322	Köy
Erkek	14.797	Köy	Erkek	3.710	Köy
Kadın	2.120	Şehir	Erkek	2.935	Köy
Erkek	3.459	Köy	Erkek	2.257	Köy
Kadın	38.753	Şehir	Erkek	5.574	Şehir
Kadın	2.265	Köy	Kadın	2.800	Şehir
Erkek	1.640	Köy	Erkek	9.300	Köy
Erkek	3.947	Köy	Erkek	15.803	Şehir
Erkek	2.634	Köy	Erkek	9.100	Köy
Erkek	4.035	Köy	Erkek	58.034	Şehir
Erkek	1.615	Şehir	Kadın	226	Şehir
Erkek	6.777	Şehir	Erkek	1.303	Şehir
Erkek	1.370	Köy	Erkek	1.276	Şehir
Erkek	1.370	Köy	Erkek	5.704	Köy
Kadın	1.032	Şehir	Erkek	4.659	Köy
Erkek	1.439	Şehir	Erkek	3.717	Köy
Kadın	5.531	Şehir	Erkek	7.927	Köy
Erkek	6.771	Köy	Erkek	4.300	Köy
Erkek	3.035	Şehir	Kadın	4.313	Köy
Erkek	5.195	Şehir	Kadın	2.781	Köy

Erkek	4.393	Şehir	Kadın	2.115	Köy
Kadın	825	Şehir	Kadın	4.314	Şehir
Erkek	37.042	Köy	Erkek	4.563	Köy
Erkek	72.959	Şehir	Kadın	15.115	Şehir
Kadın	1.247	Şehir	Kadın	9.040	Şehir
Erkek	19.850	Köy	Erkek	6.354	Köy
Kadın	2.216	Köy	Erkek	7.655	Köy
Erkek	11.760	Köy	Kadın	707	Şehir
Erkek	3.838	Köy	Erkek	22.578	Şehir
Erkek	4.239	Köy	Erkek	2.825	Şehir
Erkek	2.311	Köy	Erkek	3.665	Köy
Kadın	5.179	Şehir	Erkek	10.658	Köy
Erkek	1.467	Köy	Kadın	42.107	Şehir
Erkek	2.099	Köy	Erkek	7.551	Şehir
Kadın	206	Köy			

Bu araştırmanın kapsadığı dönemde Müslümanlara ait 175 tereke incelenmiştir. Bu terekelerden 130'u erkeklere, 45'i de kadınlara aittir. Ölmeden önce tereke sahiplerinin 100'ü köylerde, 75'i ise şehirde yaşamaktaydı. Kadınların 34'ü şehirli, 11'i de köylü idi. Erkeklerin ise 41'i şehirlerde 89'u da köylerde yaşamaktaydı.

Söz konusu 34 kadının tereke miktarları incelendiğinde 1.000 guruşun altında 6, 1.000 ile 10.000 arası 24, 10.000'in üzerinde 4 tereke bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bunların toplamı 197.101, kişi başına düşen miktar ise 5.797 guruştur. Köylü 11 kadının 1 tanesi 1.000 guruşun altında mal varlığına sahiptir. 1.000 ile 10.000 arası 9, 10.000'in üzerinde 1 tereke sahibi bulunmaktadır. Toplam mal varlıkları 43.840, ortalaması ise 3.985 guruştur.

Şehirli erkeklere ait terekelerin 3'ü 1.000 guruşun altında, 28'i 1.000-10.000, 9'u 10.000-100.000 guruş arasında yer almaktadır. 100.000 guruşun üstünde yalnızca 1 tereke bulunmaktadır. Toplam mal varlıkları 1.002.147, ortalaması ise 24.442 guruştur. 100.000'in üzerindeki 617.953 guruşluk tek terekeyi çıkardığımızda ortalama mal varlığı 384.194 etmekte, bunların ortalaması ise 9.604'e düşmektedir. Köylerdeki 89 erkeğin terekeleri incelendiğinde 1.000 guruşun altında tereke yoktur. 70 tanesi 1.000 ile 10.000 arasında, geri kalan 19 tanesi de 10.000'in üzerindedir. Köylerdeki erkeklerin toplam mal varlığı 555.894 olup kişi başına 6.246 guruş düşmektedir.

Şehirli ve köylü erkeklerin toplam 1.558.041 guruşluk mal varlığı bulunmakta, kişi başına 11.985 guruş düşmektedir. Tüm kadınların terekelerinin toplamı 240.941 olup kişi başına düşen miktar 6.884 guruştur. Müslümanlara terekelerin tamamı göz önüne alındığında 1.798.982 guruşa ulaştığı ve kişi başına 10.279 guruş düştüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Gayrimüslimlere Ait Terekeler

Cinsiyeti	Miras (Guruş)	Yaşadığı Yer	Cinsiyeti	Miras (Guruş)	Yaşadığı Yer
Erkek	2.585	Şehir	Erkek	2.320	Köy
Erkek	3.445	Köy	Erkek	7.310	Köy
Erkek	3.016	Şehir	Erkek	4.066	Köy
Erkek	2.306	Köy	Erkek	2.200	Köy
Erkek	1.271	Köy	Erkek	2.700	Köy
Erkek	550	Köy	Erkek	65.935	Şehir
Erkek	1.019	Köy	Kadın	8.192	Şehir
Erkek	2.197	Köy	Erkek	44.847	Köy
Erkek	3.885	Şehir	Erkek	5.313	Köy
Erkek	1.700	Köy	Erkek	6.472	Köy
Erkek	23.808	Şehir	Erkek	5.370	Köy
Erkek	6.815	Şehir	Erkek	8.575	Köy
Erkek	31.594	Köy	Erkek	8.129	Köy
Erkek	4.801	Köy	Erkek	10.980	Köy
Erkek	2.421	Şehir	Erkek	8.129	Köy
Erkek	1.879	Köy	Erkek	3.330	Köy
Erkek	6.452	Köy	Erkek	358	Köy
Erkek	1.615	Köy	Erkek	5.190	Köy
Erkek	5.215	Köy	Erkek	19.821	Köy
Erkek	3.490	Köy	Erkek	16.196	Köy
Erkek	1.015	Köy	Erkek	2.047	Köy
Erkek	3.658	Köy	Erkek	2.260	Köy
Erkek	24.942	Köy	Erkek	1.042	Köy
Erkek	900	Köy	Erkek	3.500	Köy
Erkek	3.557	Köy	Erkek	1.600	Köy
Erkek	4.312	Köy	Erkek	5.609	Köy
Erkek	14.801	Şehir	Erkek	8.665	Köy
Erkek	13.241	Şehir	Erkek	3.224	Köy
Erkek	6.476	Köy	Erkek	1.230	Köy
Erkek	19.032	Köy	Kadın	2.460	Şehir
Erkek	5.303	Köy	Erkek	6.505	Şehir
Erkek	59.188	Şehir	Erkek	770	Köy
Erkek	4.124	Şehir	Erkek	4.500	Köy
Erkek	4.470	Köy	Erkek	3.210	Köy
Erkek	3.830	Köy	Erkek	6.680	Köy
Erkek	2.250	Köy	Erkek	4.176	Şehir
Erkek	4.740	Köy	Erkek	2.600	Köy
Erkek	6.000	Köy	Erkek	5.600	Köy
Erkek	39.946	Köy	Erkek	12.480	Köy

Erkek	13.390	Köy	Erkek	3.800	Köy
Erkek	4.545	Köy	Erkek	9.855	Köy
Erkek	2.039	Köy	Erkek	6.460	Köy
Erkek	1.140	Köy	Erkek	117.976	Şehir
Erkek	5.308	Köy	Erkek	44.407	Köy
Erkek	1.702	Köy	Erkek	13.690	Şehir
Erkek	6.100	Köy			

İncelenen İzmit şer'iyye sicillerinde 91 adet gayrimüslim terekesine rastlanmıştır. Bu terekelerden sadece iki tanesinin kadınlara ait olması dikkat çekicidir. Her iki kadın da ölmeden önce şehir merkezinde ikamet etmekteydi. Geri kalan 89 tereke sahibi erkeğin 15'i şehirde, 74'ü köylerde yaşamaktaydı.

İki kadına ait terekelerden birincisi 8.192, ikincisi 2.460 guruş olarak hesaplanmıştır. Kişi başına 5.326 düşmekteydi.

Şehirli erkeklerin terekeleri incelendiğinde 1.000 guruşun altında hiç kimsenin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bunların 8'i 1.000-10.000 arasında, 6'sı 10.000-100.000 guruş arasındadır. 100.000'in üzerindeki tereke sayısı ise yalnızca 1 tanedir. Toplam mal varlıkları 342.166 guruş olup kişi başına 22.811 guruş düşmektedir.

Köylü erkekler için 74 terekeden 4'ü 1.000 guruşun altındadır. 59'u 1.000-10.000 guruş arasındayken 11'i 10.000 guruşun üstündedir. Toplam mal varlıkları 523.034 guruş, kişi başına düşen miktar ise 8.864 guruştur.

Şehirli ve köylü erkeklerin tamamının mal varlığı 865.200 guruşa denk gelmekte, kişi başına 9.721 guruş düşmektedir.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Gayrimüslimlerin Müslümanlardan daha zengin olduğu ve ticareti tekellerinde bulundurdukları yönünde bir önyargı bulunmaktadır. Bu önyargının Kocaeli Sancağı için ne oranda geçerli olduğunu ortaya koymak için yapılan bu araştırmada İzmit şer'iyye sicillerinde bulunan terekeler incelenmiştir. Bu terekelerden 175'i Müslümanlara, 91'i Gayrimüslimlere aittir. Gayrimüslim kadınlara ait sadece iki adet terekeye rastlandığı için karşılaştırma dışı tutulmuştur.

Şehirli ve köylüler olarak kategorize edilen Müslümanlarla Gayrimüslimlerin terekelere yansıyan mal varlıkları kıyaslandığında şöyle bir manzara ile karşılaşılmaktadır. Kişi başına düşen mal varlığı, şehirli Müslümanlar için 24.442, şehirli Gayrimüslimler için 22.811, köylü Müslümanlar için 6.246, köylü Gayrimüslimler için 8.864 guruştur. Müslüman erkekler için 11.985 guruş düşerken Gayrimüslim erkekler için 9.721 guruş isabet etmektedir. Bu oran bütün Müslümanlarda 10.279, karşılaştırma dışı tutulan 2 Gayrimüslim kadının terekesi de eklendiğinde tüm Gayrimüslimlerde 9.624 guruştur.

Tereke defterlerinin ne ölçüde zenginliği yansıttığı tartışmalarını da akıldan çıkarmadan, yukarıdaki veriler ışığında en azından Kocaeli Sancağı'nda Müslümanlarla Gayrimüslimler arasında büyük bir uçurumun olmadığı, mal varlıklarının birbirlerine yakın olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

İzmit Şer'iyeye Sicilleri No: 1453 ve 1454.

2. KİTAPLAR VE MAKALELER

Barkan, Ömer, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, III/5-6, TTK, Ankara 1966, ss. 1-479.

Bostan, İdris, "İzmit", *DİA*, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 536-541.

Bozkurt, Fatih, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2011.

Bozkurt, Fatih, "Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Araştırmaları", *Tarih Dergisi*, Sayı: 54, İstanbul 2012, s. 91-120.

Cezar, Yavuz, "Bir Âyanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin", *Bellekten*, XLI/161, Ankara 1977, ss. 41-78.

Çadırcı, Musa, "Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi", *Belgeler*, C. XI, Sayı: 15, Ankara 1986, ss. 145-164.

Darkot, Besim, "İzmit", *İA*, C. V/II, MEB, İstanbul 1993, s. 1251-1256.

İnalçık, Halil, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İsam Yayınları, İstanbul 2010.

Nagata, Yuzo, "Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri", *IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara 21-25 Eylül 1981)*, ss. 1055-1062.

Ortaylı, İlber, "Kent Tarihlerinde Kaynak Sorunu", *Kent Tarihçiliği*, Kent Tarihleri Atölyesi, Toplu Konut İdaresi/Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1994, ss. 111-115.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İkinci Basım, İstanbul 2001.

Özdeğer, Hüseyin, *1463-1650 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul 1988.

Öztürk, Said, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahli)*, İstanbul 1995.

Savaş, Saim, "Sivas Valisi Dağıstânî Ali Paşa'nın Muhallefatı, XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Sosyal Hayatına Dâir Önemli Bir Belge", *Belgeler*, C. XV, Sayı: 19, Ankara 1993, ss. 249-292.